

ВЛАСТИВОСТІ, ФУНКЦІЇ Й ТИПИ ЗАГОЛОВКІВ У СТРУКТУРІ ТА ЗМІСТІ ПУБЛІЦИСТИКИ МИКОЛИ ДАНЬКА

В.О. Садівничий

У науковій парадигмі існує малозаповнена прогалина щодо аналізу заголовкових комплексів у творчості окремо взятих авторів. Саме на це й звертається увага в статті. Для розгляду взято газетно-журнальні публікації Миколи Данька – знакової фігури в українському літературно-публіцистичному процесі 60 – 80-х рр. ХХ ст.

У розпорядженні публіциста достатньо засобів для досягнення мети впливу на споживача інформації та для аргументації висловлених ідей, суджень, положень. Одна зі значних ролей при цьому відводиться заголовку – найпершій лексичній одиниці, з якою зіштовхується читач, з котрої почерпує первинний компонент символів, подій та аналогій щодо поданої теми. На думку В. Галич, «Усі рівні організації публіцистичного тексту (жанрово-тематичний, сюжетно-композиційний, лексико-синтаксичний, образно-стилістичний, ритмічний тощо) мають пряму кореляцію з його назвою» [4, 602]. Ю. Лазебник ще в 60-ті роки ХХ століття підкреслив, що сюжетні прийоми в журналістиці органічно зв'язані з технікою сюжетного заголовка. Адже заголовок є тією частиною твору, яка першою показує читачеві, наскільки він сповнений новизною і чи його автор має свій кут зору на події та явища життя. Отже, на думку науковця, заголовок є найпершим свідченням рівня літературної майстерності журналіста [25, 262–263].

Тож не випадково питанням типізації заголовків та актуалізації їх позиції в тексті; питанням складності функцій заголовків та здатності з першого слова налаштувати споживача інформації на активне сприйняття змісту; питанням класифікації заголовків за формою, вміщеної в них інформації та його комунікативним можливостям і прагматиці, присвячено чимало праць літературознавців, лінгвістів, дослідників журналістських текстів.

Французький структураліст Р. Барт на початку 70-х років ХХ ст. потребу вивчення заголовків мотивував суспільними чинниками: «Функція заголовків вивчена до цього часу недостатньо... Все ж відразу можна сказати, що оскільки суспільство повинне через комерційні причини прирівнювати текст до товарного вибору, для всякого тексту виникає потреба в маркуванні. Заголовок повинен маркувати початок тексту, чим подавати текст у вигляді товару» [1, 431].

Про важливість назв у журналістській творчості переконливо свідчить той факт, що вивчення заголовків покладено в основу низки дисертаційних досліджень. Цими питаннями займалися, зокрема, А. Сафонов – «Актуалізація газетного тексту» [34], М. Бахарев – «Структурно-функціональний розвиток заголовка на матеріалі заголовків із газет і журналів» [2], А. Дуброва – «Структурно-стилістичні особливості заголовків французької газети» [12], В. Погребенников – «Заголовковий комплекс в американській військовій газеті» [27], О. Сибіренко-Ставроянні – «Заголовок у київських газетах другої половини ХІХ – початку ХХ ст.» [35], В. Ронгинький – «Синтаксичні моделі заголовків та їх використання в різноманітних стилях мови» [32] та інші.

Зокрема, А. Сафонов зосереджував увагу на тому, що саме в заголовку яскраво проявляється актуалізація мовних засобів як одна з характерних рис газетного мовлення [34, 5]. А роль заголовка як важливої комунікативної одиниці, котра допомагає організувати контакт між автором і читачем, виявити позицію редакції та ставлення автора до зображуваних подій, – науковець вважає хрестоматійною. На діяхронічний аспект, тобто історичну послідовність розвитку заголовка, спрямоване дисертаційне дослідження О. Сибіренко-Ставроянні. Застосовуючи сучасні ефективні методи незалежних характеристик, контент-аналізу, кореляційного аналізу,

науковець акцентує увагу, що заголовок у наш час несе в собі «дидактичну настанову» [35, 4].

Окрім дисертаційних досліджень, вивченню заголовків присвячено чимало наукових статей, монографій, виступів на різноманітних наукових конференціях. Предметом аналізу заголовків став, зокрема, в таких авторів, як Т. Ковалевська [20], Г. Конторчук [22], [23], Н. Кутуза [24], Е. Шестакова [37], Л. Каніболоцька [19], Л. Грицюк [6], А. Євграфова [13], [14], В. Ільченко [18].

Типології сучасних заголовків приділяє досить чимало уваги в своїх працях відомий журналістикознавець В. Здоровега [15]; [16]. Зокрема, він виділяє такі їх типи:

- 1 Інформаційний, який найчастіше використовується у подієвій інформації.
- 2 Спонукально-наказовий.
- 3 Проблемний. Стилiстично може виражатися у формі питального речення чи зіставлення двох явищ.
- 4 Констатуючо-описовий.
- 5 Рекламно-інтригуючий [16, 108–109].

У своїй праці «Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження» І. Гальперін за формою вміщеної інформації класифікує заголовки на такі види:

- 1) назва-символ;
- 2) назва-теза;
- 3) назва-цитата;
- 4) назва-повідомлення;
- 5) назва-натяк, інтрига;
- 6) назва-оповідь [5, 134].

Оскільки до заголовків така значна увага, то відповідно й визначень цього поняття чимало. Зокрема, В. Іванов вважає, що «заголовок – це складова частина, постійний елемент газети – незмінний, повсякденний, завжди присутній у газетному номері» [17, 109]; «скомпресованим нерозкритим змістом тексту» [13, 147] називає його А. Євграфова; це те, що «виражає основний задум, ідею, концепт творця» [5, 133] – пише І. Гальперін; як «перше слово автора в його заочній бесіді з читачем» [3, 10] окреслював З. Блисковський прагматичний потенціал назв; на погляд М.-Ю.-Паташюте – «несе максимальну інформацію» і «становить ніби скомпресований варіант усієї статті чи замітки» [26, 86]; «невід'ємна частина публіцистичного твору, що увиразнює його специфічну природу», і «вихідний момент породження його тематичної, композиційної та сюжетної цілісності» [4, 33] – висновує В. Галич; у свою чергу В. Різун усі елементи заголовкового комплексу називає «опорними точками», «що показують найбільш важливу частину інформацію», «висунутими елементами тексту», що «служить опорою для читача в розумінні змісту», які, «сегментуючи зміст, виступають у ролі засобів забезпечення комунікативних інтересів читачів» [31, 193–194].

Однак у працях, що стосуються вивчення заголовка, аналізуються назви або окремих газет («Правда», «Известия», «Україна молода» тощо), або періодів (XIX ст., 20–30 рр., 60-ті рр. тощо), або тих чи інших країн. Водночас у науковій парадигмі існує малозаповнена прогалина щодо аналізу заголовків окремо взятих авторів. Саме на це звернемо увагу, й на матеріалі публіцистики Миколи Данька – знакової фігури в українському літературному й публіцистичному процесі 60 – 80-х рр. ХХ ст. – проілюструємо: класифікації, властивості, функції та типізації заголовків; тезаурус заголовка; розглянемо дискурс назви як виразника змісту й форми тексту. Також у статті зазначається на інтертекстуальність та вияв у заголовках жанрової специфіки твору й індивідуального стилю автора. Для цього спробуємо проаналізувати відомі в науковій літературі класифікації художніх та журналістських творів і саме їх застосувати для вирішення поставленого завдання.

Говорячи про заголовок у публіцистичному творі, важко не погодитись із твердженням В. Галич, яка зазначає – назва «становить собою таке багатоаспектне

явище, що виробити якийсь один уніфікований критерій» його «таксонімізації просто неможливо» [4, 606]. У той самий час згадана вище Л. Грицюк пропонує образно-семантичний підхід до класифікації заголовків, і виділяє заголовки-індикатори, заголовки-образи й заголовки-символи [6, 51–52]. «Пряме фактуальне значення» [6, 52] з низьким ступенем образності домінує, на думку дослідниці, у семантичній культурі заголовка-індикатора; «переносне, концептуальне значення» [6, 54] переважає в семантиці заголовка-образу; «переосмислене підтекстове значення» [6, 55] виступає на перше місце в заголовка-символу.

Аналізуючи публіцистичну та художню творчість Миколи Данька, до групи заголовка-індикатора, що, за визначенням О. Джанджакової, має «чітку часову, соціальну, професійну або іншу оцінку», володіє «невеликими асоціативними можливостями» [11, 33], можна віднести такі назви: «Співає Майя Кристалінська», «Вечорниці у селі Погребах», «Ювілей Панаса Кочури», «Нескорений Тарас», «Пісні Михайла Пилипенка», «Два дні серед кінолюбителів», «Повість про Євгена Гребінку», «Співає роменський хор», «Чарівність камерної музики» та інші.

Однак слід зазначити, що творчій палітрі Миколи Данька більш притаманні образно-символічні назви. Так, у групі заголовка-образу ми можемо виділити:

а) заголовки-метафори – «Дипломована квочка», «Соковитий акорд», «Фантастика і музика барв», «Живе слово», «Молочний ешелон», «Весняні борозни дослідника», «Пісня трьох струн» тощо;

б) заголовки-метонімії – «Мелодії синіх гір», «Чарівна пісня жоржини», «Балада про один рядок», «Серед білих пташиних хвиль», «Наче хвилі Арагви й Кури...»;

в) заголовки-антономазії – «Брат Прометей»;

г) заголовки-синецдохи – «Пісні на нашому рушникові», «Червоносільські солов'ї», «Красне поле наше...», «Його учитель – життя»;

д) заголовки-перифрази – «Живим доторком руки», «Зустріч з усмішкою», «Криниця доброго настрою».

Широко представлені в автора й заголовки-символи: «Йдучи до сонця», «Очі, віддані сонцю», «Сійся-родися!..», «Золоте цвітіння», «По шляхах маки цвітуть».

За синтаксичними засобами увиразнення мовлення в назвах творів Миколи Данька можна виділити:

а) заголовки-інверсії – «Доброму немає межі», «І райдуга дружби рясніє», «Легко скарб такий нести», «У виставі, наскрізь сучасній», «Проснулись ми з веселим серцем...», «Йде вночі дільничний», «Закоханість у слово веселе», «Героям жити двічі», «Красне поле наше...», «Якщо турбота у всіх одна», «Дзвенять травневі пісні»;

б) заголовки-оксюмори – «Дипломована квочка», «Сліпий про фарби», «Богатир з вилами», «Міліціонер без петлиць»;

в) заголовки-еліпси – «В поході – ошадливі», «Діти – не іграшки», «Обжинки – свято врожаю», «Його учитель – життя».

За особливостями синтаксичної будови назви розподіляються на:

а) заголовки-слова – «Кінолюбителі», «Сервіс», «Щедрість», «Мемуари», «Дельтоплан», «Емансипант», «Правофланговий», «Скорпіони», «Клюнув», «Кухарі»;

б) заголовки-словосполучення – «Соковитий акорд», «Золоте цвітіння», «Зелена намистинка», «Наш позаштатний», «Добрі сходи», «У тумані», «Чолом Кропивницькому», «Краплини радості», «Чарівні дарунки», «Живе слово», «Гороб'яча справа», «Батьківські пороги»;

в) заголовки-речення – «Осяяні книжковим променем», «Обіцяли, як шовком шили», «Щире слово поета», «Доброму немає межі», «Гра захоплюючого чару», «Молодші на три роки», «Про вас, пенсіонери!», «Завжди на передньому краї», «В пошуках чистих джерел», «За піснею у широкий світ», «Конотоп у старовинному збірнику», «Біля таємниць екслібриса», «У пошуках цікавого змісту» тощо.

Говорячи про синтаксис заголовків, слід наголосити, що він, як зазначав у своїй праці «Синтаксична структура сучасних газетних заголовків і її розвиток» А. Попов, «має своєрідні риси, відсутні в загальному синтаксисі літературної мови. Разом із тим у структурі заголовків відтворюються й загальні синтаксичні тенденції розвитку». І далі наголошував на необхідності «відзначити й розмежувати ці два ряди явищ» [28, 100]. Красномовним прикладом специфічного синтаксису заголовка можуть бути назви з творів Миколи Данька, що містять дієприслівникові звороти, і поза межами конкретного тексту втрачають будь-яке змістове значення, тобто є ізольованими, як наприклад «Йдучи до сонця». Так названо замальовку про головного лікаря Сумської обласної лікарні Ірину Костянтинівну Єгорову [8]. Все її життя – зі студентської лави в передвоєнному Харкові до високої посади в Сумах – позначене професійним зростанням та неабиякою організаторською діяльністю задля надання якісної медичної допомоги людям. Тож і визначається воно шляхом до сонця.

Слід звернути увагу й на те, що автори наукових статей і дисертаційних досліджень під час типологічних характеристик назв творів здебільшого зупиняються на окремих ознаках. Наприклад, Л. Каніболоцька, розкриваючи проблему інтертекстуальності художнього твору, звертає увагу на вторинне використання тексту в заголовку й виділяє заголовок-цитату [19, 228–233]; В. Здоровега, говорячи, що журналісти при побудові заголовків вдаються до широкої гами засобів і стилістичних прийомів, підкреслює, що це «можуть бути вдалі вислови із тексту» й заголовок «може будуватись на руйнуванні стійких словосполучень або їх розширенні, двозначності слів тощо» [16, 109]. Літераутрознавець Н. Фатєєва наголошує на специфіці найбільш складного різновиду за формальним вираженням та функцією – заголовка-цитати: «... коли заголовок є цитатою в «чужому тексті», він становить собою інтертекст, відкритий для різноманітного тлумачення [36, 138–139]. У свою чергу В. Ільченко зазначає – «використання прямих або трансформованих цитат має на меті встановлювати асоціативні зв'язки з їхніми авторами або об'єктами висловлювань», у той самий час «апеляція до денотата, про який у матеріалі не йдеться, може мати стилістично-експресивне, оцінне або інформаційне значення» [18, 172–175].

Оглядаючи творчість Миколи Данька щодо використання цих найбільш складних різновидів назв, можна виділити:

- 1) заголовки-цитати;
- 2) заголовки-неточні цитати, що містять частково видозмінені чужі та свої тексти;
- 3) ремінісцентні заголовки, побудовані на запозиченні окремих образних елементів чужих текстів;
- 4) заголовки, що містять фрагменти репрезентованого тексту.

До першої групи належать: «Голоси молодих», «Медоцвіт» (рецензії на однойменні поетичні збірки), «Щедрий вечір, добрий вечір!..», «Сійся-родися!..», «Кожен з нас присягу склав», «Берег надії» (огляд однойменного фільму) тощо.

До другої: «Крила зачарованого вітряка», «Під рожевим парусом», «Обіцяли, як шовком шили», «Ні ставка, ні вишневого садка...», «Усе коту масниця!».

До третьої: «Із династії «вічних революціонерів», «Якщо турбота у всіх одна», «Мелодії синіх гір», «Поет і народ», «Нескорений Тарас».

До четвертої: «Красне поле наше...», «З піснею у широкий світ», «Легко скарб такий нести», «Артезіан ініціативи», «Ключина, «Лев, осел та заєць».

Говорячи детальніше про заголовки-цитати, варто, на нашу думку, звернути увагу на матеріал «Артезіан ініціативи», вміщений у Сумській обласній молодіжній газеті «Червоний промінь» [7]. У ній автор розповідає про підготовку до 100-річчя від дня народження Пилипа Капельгородського, яка ведеться в трьох селах Недригайлівського району, розташованих поряд: Городищі – де народився, Деркачівці – де вчителював, Іванівці – де мешкали рідні й друг. Героїня публікації Миколи Данька – вчителька української мови Деркачівської восьмирічної школи Марія Матвіївна Угник, яка «вже відколи плекала мрію відкрити в школі, якщо не

музей, то принаймні куточок письменника-земляка» [7]. Для цього багато років збирала експонати, віднаходячи їх не лише в довколишніх селах і родичів літератора, а й на Кубані та Кавказі, Одесі й Харкові, Полтаві й Львові. Отримала допомогу від Михайла Стельмаха, Леоніда Бойка, Володимира Канівця, Олександра Ковіньки, Петра Падалки, Расула Гамзатова й десятків інших визначних діячів літератури, мистецтва, культури. І їх, експонатів, назбиралося як чимало, так і рідкісних: перші видання, автографи творів, листи, фотографії... Склала Марія Матвіївна й древо роду Капельгородських. Тож підсумовуючи подвижницьку діяльність сільської вчительки, Микола Данько звертається до роману Пилипа Капельгородського «Артезіан». Як відомо, у ньому йдеться про цілющу вологу, що скинулася водограєм серед пісків. «Як же нам не скористатися цього разу ним, – пише Микола Данько, – отим словом щодо самовідданої і безкорисливої діяльності сільської ентузіастки. Так, справді ж маємо артезіан ініціативи» [7].

У цьому випадку бачимо, як багатопланово використав публіцист назву твору Пилипа Капельгородського в газетному матеріалі. По-перше, маловживане слово «артезіан», а тому фактично незнайоме за своїм значенням переважній більшості читачів молодіжної газети, привертає до себе увагу загалом й викликає бажання дізнатися про його суть, відтак – прочитати матеріал. По-друге, на початку 80-х рр. ХХ ст. ім'я Пилипа Капельгородського вимовлялося далеко не всіма на повний голос – давалися в знаки арешт письменника, звинувачення в участі в підпільній націоналістичній контрреволюційній військово-повстанській організації, розстріл як найзапеклішого ворога Компартії. Відповідно його твори видавалися не часто, фактично лише до ювілеїв: той самий «Артезіан», написаний 1934 р., надрукований лише в 1973. Тож згадка про твір та посилання на нього в газетному матеріалі виконали роль пропаганди як самого роману, так і творчості Капельгородського загалом, заохотили читачів газети до пошуку першоджерела й ознайомлення з ним. По-третє, інтертекстуальні зв'язки з творчістю Капельгородського посилюють у публіцистичному творі Миколи Данька звучання мотиву наслідування класичних традицій національної літератури.

В іншому заголовку-цитаті – «Нескорений Тарас» – спостерігаємо вже наслідування класичних традицій світової літератури та знання зарубіжної етимології. Матеріал під такою назвою розміщено в Сумській обласній газеті «Ленінська правда» [10]. Безсумнівно – в основу назви покладено образ Прометей, який у світовій літературі чітко асоціюється з нескореним борцем; до того ж етимологія грецького імені Тарас – непокірний, гнівливий, бунтар.

Визначальною «прагматичною особливістю газетного заголовка, – на погляд І. Рудницької, – є те, що зверненість до читача виражена в ньому значно яскравіше, ніж у тексті самої статті» [33, 159]. Зважаючи на стислість і лаконічність назви газетного твору та його тяжіння до виразності й ефективності, дослідниця співвіднесла заголовок із такими прагматичними текстами, як реклама, лозунг, заклик, оголошення [33, 160]. Саме цю роль, на нашу думку, виконують, зокрема, такі назви публіцистичних творів Миколи Данька, як «Голоси молодих», «Гумор «Вусатих дітей», «Медоцвіт» (рекламує назви однойменних книг), «Виступає «Надзбручанка», «Конотоп у старовинному збірнику», «Показують сумські художники», «Героям жити двічі», «Якщо турбота у всіх одна», «Доброму немає межі», «Ювілей Панаса Кочури», «Повість про Євгена Гребінку», «Людина жадає краси», «Співає роменський хор», «З піснею у широкий світ», «З новим щастям, з мирним днем!», «І райдуга дружби ясніє», «Сповнені віри, оптимізму» та інші.

Сучасні дослідники заголовкових комплексів публіцистичних творів акцентують також увагу й на тому, що «часто-густо стосунки між заголовком і змістом контрастні, суперечні, так чи інакше «зсунуті» [21, 136–137], адже «завдання публіциста не просто розповісти (повідомити) про об'єкт, але певним чином подіяти, вплинути на читача». І саме ця «комунікативно-психологічна установка значно ускладнює поняття «тема» [21, 137]. Продовжуючи далі цю думку, автори

стверджують, що тема журналістського твору, як правило, прозоро впливає із його назви: прочитавши назву матеріалу, «ми розуміємо, якому питанню стаття присвячена, про що в ній піде мова» [21, 136]. Заголовок також свідчить і про тематичну орієнтацію матеріалу будь-якого жанру (замітки, фейлетону, кореспонденції, нарису тощо): «назва виражає ... основний зміст, подекуди розкриваючи його концептуальну сутність, а іноді лише вказуючи на предмет думки. І в тому, і в іншому випадку назва і зміст тексту поєднані з основною темою твору» [5, 133–134]. Прозірно це простежується і в назвах публікацій Миколи Данька. Зокрема, за такими заголовками, як «Щось там було!..», «Дипломована квочка», «Обіцяли, як шовком шили», «Усе коту масниця!», «Сліпий про фарби», «Ні ставка, ні вишневого садка...», легко впізнати сатирично-фейлетонний зміст твору. В той же час заголовки «Доброму немає межі», «Йдучи до сонця», «Прихилиє до серця бандуру», «Легко скарб такий нести», «Наш позаштатний», «Завжди на передньому краї», «Людина жадає краси», «Чебрець пахне сонцем», «Очі, віддані сонцю», «Йде вночі дільничний», «Чарівна пісня жоржин», «Жоржини і поети», «Талант, народжений бурєю» та подібні «сигналізують» нам про замальовку чи нарис.

Звернемося, зокрема, до замальовки «Жоржини і поети», опублікованої в Сумській обласній газеті «Ленінська правда» [9]. Саме з цих квітів і розпочинається твір: «Квітли й мимоволі привертали увагу надзвичайно великі жоржини. Вони не палали, а вмиротворено сяяли... Їх саджала дружина Івана Петровича. Все подвір'я у квітучому розмаїтті» [9]. Саме так читач і знайомиться з головним героєм розповіді – І. П. Рябенком, краєзнавцем із Конотопа. Далі, розповідаючи про його літературно-краєзнавчі пошуки, Микола Данько знайомить читача з відомими й самодіяльними майстрами слова цього краю. А до чого ж тут жоржини? Дуже просто – Микола Данько в їхніх пелюстках, які «не палають, а вмиротворено сяють», побачив подобу серця. Певно, так і серця самодіяльних поетів – не палають, але все ж таки сяють – вмиротворено...

Одним із «найбільш важливих текстоутворюючих та текстоформуючих конститутентів журналістського твору» вважає розроблення теми заголовка В. Галич у своєму монографічному дослідженні «Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності» [4, 602]. А притаманні назвам власні прагматичні завдання дозволили І. Рудницькій представити їх «як системно організовані лінгвістичні одиниці, що творять у сукупності особливий рівень газети» [33, 157–158].

У світі зазначеного вище особливої ваги набуває визначення типу, виду, функції заголовка в журналістиці. За твердженням О. Сибіренко-Ставроян, «заголовок не завжди виконував функції, притаманні йому в наш час». Спершу, із зародженням журналістики, він лише відділяв одну публікацію від іншої. «З розвитком книгодрукування й журналістики призначення заголовка розширюється» – утвердилися такі функції, як називна, або номінативна, коли називається предмет розповіді; інформаційна – заголовок відображає зміст твору; апеляційна – за допомогою такого заголовка виявляється прагнення вплинути на споживача інформації. Нарешті, заголовок може бути рекламним, щоб привернути увагу аудиторії» [35, 4]. У той самий час на думку професора В. Іванова, кращі газетні заголовки «повинні мати такі властивості:

- максимальну інформованість;
- об'єктивне відображення тематичного змісту тексту;
- самобутність і оригінальність;
- публіцистичну гостроту і експресивність, виразність почуттів, думок;
- структурну завершеність та інтонаційну виразність;
- точність термінів» [17, 109].

Зупиняючись на зазначених властивостях, із заголовкового комплексу Миколи Данька можна виділити, наприклад, назви, які:

а) несуть максимальну інформованість – «Читає лекцію Галан», «На Львівській вулиці», «Школа на новому етапі», «Ювілей Панаса Кочури», «Огляд агіткультбригад», «Два дні серед кінолюбителів»;

б) об'єктивно відображають тематичний зміст тексту – «Талановитому розвіднику», «Обжинки – свято врожаю», «Нескорений Тарас», «Адреса: село Пушкарне», «Біля купальського багаття»;

в) є самотніми й оригінальними – «Ні ставка, ні вишневого садка...», «Чому не розпустилися квіти», «Проснулись ми з веселим серцем», «Шибами до сонця», «Дієзи в ключі», «Осяяні книжковим променем», «Чебрець пахне сонцем»;

г) несуть публіцистичну гостроту й експресивність – «Молочний ешелон», «Соковитий акорд», «Сліпий про фарби», «Обіцяли, як шовком шили», «Дипломована квочка», «На котурнах упередженості», «Пройдисвіти і їх родичі».

Переважає більшість дослідників справедливо зазначають те, що покликання заголовків – у лаконічній і яскравій формі попереджати реципієнта про зміст публікації, полегшуючи її сприйняття. І саме цьому слугує поділ заголовків, запропонований Г. Пранцевою та Г. Сазоною, які виділяють заголовки-теми, заголовки-реми та «художні» заголовки, до яких зараховують назви-метафори, назви-антитези й назви-оксиморони [29, 32]. Фактично в цьому самому ключі підходить до типологічних характеристик і А. Сафонов. За його спостереженням журналісти «звертаються до прийомів еліпсису, парцеляції й сегментації тому, що це дозволяє їм яскравіше оформити двочленну будову заголовка, підкреслити за допомогою актуального членування «тему» (відоме) і «рему» (нове) висловлювання» [34, 8]. Зупиняючись на відомому й новому в газетному заголовку, окреслюючи його прагматичну направленість, говорячи про хрематоніми-речення, що включають двокрапку й тире, І. Рудницька зауважує: «друга частина дирема в плані інформативності більш вагома, вона становить рему висловлювання, у той час як перша частина – тему» [33, 166].

Такий тип заголовка як дирема спостерігається і в публіцистичних творах Миколи Данька: «Обжинки – свято врожаю», «В поході – ошадливі», «Топаз – ім'я злочинця», «Його учитель – життя», «Діти – не іграшки», «Сміх – це здоров'я» тощо.

Коли ж говорити про заголовки-теми, то в творчому доробку Миколи Данька вони виконують називну роль, зазначаючи на:

а) персоналії – «Марта і Лже-Дмитрій», «Іванка», «Лідія Рудик», «Повість про Євгена Гребінку»;

б) місце дії – «Вечорниці у селі Погребах», «У селі Грабовському», «Адреса: село Пушкарне», «Кімната-музей Лесі Українки», «В Пушкарному», «На Львівській вулиці»;

в) подію – «Обирали кандидата...», «Йде вночі дільничний», «Проснулись ми з веселим серцем...», «Ювілей Панаса Кочури», «Читає лекцію Галан», «Огляд агіткультбригад»;

г) явище – «Йдучи до сонця», «Крила зачарованого вітряка», «Дипломована квочка», «Молочні ешелони», «По сходинках», «Молодші на три роки», «Сумські сувеніри».

У свою чергу заголовки-реми, виражаючи ідею, основну думку твору, в публіцистичних текстах Миколи Данька характеризують:

а) особу – «Нескорений Тарас», «Співає Майя Кристалінська», «Співає Іван Суржиков», «Щире слово поета», «Людина жадає краси», «Талант, народжений бурєю», «Брат Прометея», «Зачарований Єсеніним», «Викладач сідає за пульт» тощо;

б) подію – «Гра захоплюючого чару», «Йдучи до сонця», «Свято моральної стійкості», «У виставі, наскрізь сучасній», «Злітають білі птахи», «Виступає «Надзбручанка», «Звітують молоді митці»;

в) стан – «Осяяні книжковим променем», «Доброму немає межі», «Зелена намистинка», «Завжди на передньому краї», «Чебрець пахне сонцем», «Очі, віддані сонцю», «Чарівна пісня жоржини», «Закоханість у слово веселе».

Також заголовки-реми містять:

а) проблеми – «Сліпий про фарби», «Пройдисвіти і їх «родичі», «Сервіс», «На орбіті ... ліхтар»;

б) висновки, повчання – «Якщо турбота у всіх одна», «Правофланговий», «Знову в роботу», «Ріпа-дурепа», «Не марнуйте таланту!», «Радість повертається!».

* * *

Один зі старійшин українського журналістикознавства професор Д. Прилюк, говорячи про назви журналістських творів, зазначав, що «творення заголовків – складова частина завжди загадкового творчого процесу» [30, 231]. Проаналізовані заголовки публіцистичних творів Миколи Данька перш за все за рахунок своєї максимальної інформованості, об'єктивності відображення тематичного змісту тексту, самобутності й оригінальності а також публіцистичної гостроти й експресивності виступають найпершим свідченням рівня літературної майстерності автора. Назви в його творах тісно пов'язані зі змістом і формою тексту, виступаючи його виразником, а також почасти виявляють жанрову специфіку твору й індивідуальний стиль автора. Наведені приклади показують широкий тезаурус автора: слова дібрано і маловідомі, й експресивно забарвлені, й фразеологічні та ін., що приваблює увагу читача.

Значну роль відіграють власні назви, без яких багато заголовків не мали б жодного сенсу; з погляду актуального членування речення імена в заголовках займають позицію як у темі, так і ремі.

Базуючись на наведених і проаналізованих прикладах, можна впевнено стверджувати, що заголовки в публіцистиці Миколи Данька виконують головне своє призначення – у лаконічній і яскравій формі попереджати споживача інформації про зміст публікації та полегшувати її сприйняття.

SUMMARY

In the scientific paradigm there is a gap in the analysis of heading complexes in the works of particular authors. The main attention concentrates on this point of the article. Under the consideration there are newspaper and magazine publications of Mykola Danko – the significant figure in the Ukrainian literary and publicistic process of 60-80th in the XX century.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барт Ролан. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. - М.: Прогресс, 1989. - 616 с.
2. Бахарев Н. Е. Структурно-функциональное развитие заголовка на материале заголовков из газет и журналов: Автореф. дисс... канд. филол. наук: 10.01.10 – журналистика. - Алма-Ата, 1971. - 20 с.
3. Блисковский З. Д. Муки заголовка. - М.: Книга, 1981. - 111 с.
4. Галич В. М. Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності: Монографія. – К.: Наук. думка, 2004. – 816 с.
5. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. - М.: Наука, 1981. - 140 с.
6. Грицюк Л. Ф. Образно-семантический подход до класифікації заголовків // Мовознавство. - 1992. - № 2. - С. 51–56.
7. Данько М. Артезіан ініціативи // Червоний промінь. - 1982. - 13 листопада.
8. Данько М. Идучи до сонця // Ленінська правда. - 1960. - 9 травня.
9. Данько М. Жоржини і поети // Ленінська правда. - 1970. - 6 вересня.
10. Данько М. Нескорений Тарас // Ленінська правда. - 1961. - 21 березня.
11. Джанджакова Е. В. Об использовании цитат в заглавиях художественных произведений // Структура и семантика текста / Межвуз. сб. научн. трудов / Отв. ред. И. Я. Чернухина. - Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1988. - С. 30–37.
12. Дуброва А. С. Структурно-стилистические особенности заголовков французской газеты. - Автореф. дисс... канд. филол. наук. - Ленинград, 1996. - 23 с.
13. Євграфова А. О. Заголовок як актуалізатор текстової інформації // Стиль і текст. - 2003. - № 4. - С. 141–149.
14. Євграфова А. О. Заголовок як явище інтертекстуальності в журналістському контексті // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. – Том 19 (58). - №5. – Филология. – Симферополь, 2006. - С. 126–131.
15. Здоровега В. Й. У майстерні публіциста. – Львів, 1969. – 178 с.
16. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості. - Львів: ПАІС, 2004. - 268 с.
17. Иванов В. Ф. Техніка оформлення газети: Курс лекцій. - К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. - 222 с.

18. Ільченко В. І. «Актуалізатори» в газетному заголовку // Наукові записки. - К.: Інститут журналістики, 2002. - Т. 8. - С. 172–175.
19. Кانیболоцька Л. С. Про функцію заголовка-цитати з циклу «Казки сучасного міста» Людмили Тарнашинської // Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту): Збірник наук. праць. - Дніпропетровськ: РВЦ ДНУ, 2003. - Вип. 3. - С. 228–233.
20. Ковалевська Тетяна. Онімні пріоритети асоціативного простору реклами // Наукові записки. - Серія Філологічні науки (мовознавство). - Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. - Вип. 37. - С. 31–34.
21. Кожин А. Н., Крылова О. А., Одинцов В. В. Функциональные типы русской речи. - М.: Высш. школа, 1982. - 223 с.
22. Конторчук Г. К. Рубрика, заголовок, підзаголовок, лід як організуючі компоненти кореспонденції // Журналістика. Преса, телебачення, радіо. - Вип. 13. - К.: ВО «Вища школа», 1982. - С. 123–141.
23. Конторчук Г. К. Роль цитати в структурі кореспонденції // Журналістика. Преса, телебачення, радіо. - К.: ВО «Вища школа», 1983. - Вип. 14. - С. 92–102.
24. Кутуза Наталія. Ергоніми як елементи рекламного тексту // Наукові записки. - Серія: Філологічні науки (мовознавство). - Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. - Вип. 37. - С. 34–38.
25. Лазебник Ю. А. Проблеми літературної майстерності в журналістиці. - К.: Держлітвидав України, 1963. - 266 с.
26. Паташоте М.-Ю.-Л. Информативность заголовка // Вестник Московского ун-та. Серия X Филология. - 1975. - № 2. - С. 83–86.
27. Погребенников В. И. Заголовочный комплекс в американской военной газете: структура и функции. - Автореф. дисс... канд. филол. наук: 10.01.10 – журналистика - М., 1977. - 24 с.
28. Попов А. С. Синтаксическая структура современных газетных заглавий и ее развитие // Развитие синтаксиса современного русского языка. - М.: Наука, 1966. - С. 95–126.
29. Пранцева Г. В., Сазонова Г. М. «Выдумывание названий – особый талант». Роль заглавия в речевом произведении // Русская словесность в школах Украины. - 2002. - № 1. - С. 31–33.
30. Прилюк Д. М. Теорія і практика журналістської творчості: Проблеми майстерності. - К.: Вища школа, 1983. - 280 с.
31. Різун В. В. Літературне редагування: Підручник. - К.: Либідь, 1996. - 240 с.
32. Ронгинский В. М. Синтаксические модели заголовков и их использование в различных стилях речи: Автореф. дисс... канд. филол. наук. - К., 1965. - 19 с.
33. Рудницкая И. А. Прагматическая направленность газетного заголовка: Сб. научн. тр. Моск. гос. пед. ин-та иностр. яз. им. М. Горького. - М., 1981. - Вип. 177. - С. 157–179.
34. Сафонов А. О. Актуализация газетного текста (К проблеме газетных заголовков): Автореф. дисс... канд. филол. наук: 10.01.10 – журналистика / Москов. ун-т. - М., 1974. - 19 с.
35. Сибиренко-Ставрояни Е. В. Заголовок в киевских газетах второй половины XIX – начала XX века: содержание и функции. - Автореф. дисс... канд. филолог. наук: 10.01.10. - журналистика / Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. - К., 1991. - 18 с.
36. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или интертекст в мире текстов. - М.: Агор, 2000. - 280 с.
37. Шестакова Елеонора. Про абсурдизацію як одну з тенденцій розвитку газетних заголовків у сучасній пресі // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів 24–26 жовт. 2003 р. / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики / За ред. М. М. Романюка. - Львів, 2003. - С. 621–628.

Надійшла до редакції 2 лютого 2007 р.